

МЕТОДИКА АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Іван СТАСЬ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти;
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

***Анотація.** В даній статті розглянуто ефективні методи та прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Зроблено висновок, що розвиток пізнавальної діяльності учнів в процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» найефективніше реалізується за умови наявності цілеспрямованих, системних і методично виважених методичних засобів розвитку в учнів пізнавального інтересу на уроках. Це також сприяє ефективному оволодінню природничими компетентностями учнями початкових класів.*

***Ключові слова:** пізнавальна діяльність, інтегрований курс «Я досліджую світ», засоби навчання, молодші школярі.*

METHODS OF ACTIVATING THE COGNITIVE ACTIVITIES OF YOUNGER SCHOOL STUDENTS IN THE LESSONS OF THE INTEGRATED COURSE «I EXPLORE THE WORLD»

Ivan STAS

***Abstract.** This article discusses effective methods and techniques for activating the cognitive activity of students in the lessons of the integrated course «I explore the world». It was concluded that the development of students' cognitive activity in the process of studying the integrated course «I explore the world» is most effectively realized if there are purposeful, systematic and methodically balanced methodical means of developing students' cognitive interest in lessons. It also contributes to the effective mastering of science competences by elementary school students.*

***Keywords:** cognitive activity, integrated course «I explore the world», teaching aids, younger schoolchildren.*

Одним із важливих завдань сучасної української освіти є розвиток інтересів, талантів, нахилів і пізнавальних здібностей учнів. Необхідно створити сприятливі умови, що сприятимуть

розвитку потреби особистості в здобутті знань. Завдання сучасної початкової школи – навчити дітей вчитися, викликати інтерес до знань, бажання самостійно збагачувати їх, оволодіти предметними компетентностями. Для виконання цього завдання кожен учитель початкових класів має подбати про те, щоб кожен урок сприяв активізації пізнавальної діяльності дітей [5, с. 67].

Інтегрований курс «Я досліджую світ» створює великі можливості для розвитку пізнавальної активності молодших школярів. Це пояснюється тим, що вивчення базується на безпосередніх спостереженнях дітей за суспільними і природними явищами, природними об'єктами, що їх оточують.

Молодший шкільний вік створює величезні можливості для пізнання навколишнього світу, реалізації своїх творчих здібностей. Благодатним ґрунтом є педагогічна діяльність як джерело цілеспрямованої розумової праці, розвитку важливих якостей особистості та активності дитини. Під час уроків ефективно розвиваються самостійність, творчі здібності та розумові здібності учня; розвиваються пізнавальні інтереси, що сприяють активному засвоєнню знань і способів діяльності; морально-вольові зусилля мобілізуються для досягнення навчально-пізнавальних цілей; розвиваються навички самоконтролю та самооцінки [9, с. 90].

Питання стимулювання пізнавальної активності в навчанні дуже складне і передбачає поєднання кількох питань. До них звертаються психологи, педагоги і навіть філософи. У багатьох наукових статтях, дослідженнях і публікаціях можна знайти різні інтерпретації, пояснення та точки зору. Так розглядають питання пізнавальної діяльності філософи (М. Мамардашвілі та ін.), психологи (Б. Ананьєв, В. Давидов, Г. Щукіна та ін.), педагоги (Ю. Бабанський, А. Вербицький), Я. Лернер, А. Маркова, І. Харламов та ін.) [9, с. 91].

Процес формування й активізації навчально-пізнавальної діяльності вивчають дослідники Н. Грицай, Н. Дерябіна, Л. Клименко, С. Осипова, Л. Мелтонян, Н. Мельникова, К. Одарчук, І. Чернишов, О. Шишкова; М. Федорова розкрила пізнавальну активність у структурі моральних цінностей учнів початкової школи; О. Ноздрова проаналізувала вплив навчальної гри на стимулювання пізнавальної активності учнів 6-7 років; С. Мелехіна досліджувала розвиток пізнавальної діяльності учнів у діяльності, пов'язаній з навчальними проєктами; вплив ігрових

технологій на активізацію пізнавальної діяльності учнів вивчала Є. Коробова [1, с. 66].

Крім того, аналіз наукової літератури виявив необхідність розвитку пізнавальної активності при вивченні інтегрованого курсу на основі поєднання підходів і особливо особистісно орієнтованого. О. Бондаревська, М. Вікуліна, В. Серіков, І. Якиманська та інші дослідники визнають важливість особистісно орієнтованого освітнього процесу в забезпеченні розвитку особистості, інтелектуального становлення та формування цілісного світогляду у свідомості учнів [5, с. 68].

Сучасне суспільство ставить високі вимоги до розвитку учнів. Випускник повинен займатися самостійною творчою пізнавальною діяльністю в процесі безперервного розвитку. Водночас аналіз емпіричних даних та нормативних документів показує, що учні мають певні труднощі у визначенні мети своєї пізнавальної діяльності, плануванні дій для її досягнення та використанні досить вузького кола методів і форм її реалізації. Таким чином, створення умов для розвитку пізнавальної активності молодших школярів на уроці «Я досліджую світ» забезпечує поглиблення та практичне застосування інформації, передбаченої програмою, сприяє формуванню інтересу до вивчення предмета.

Під активністю розуміється здатність людини впливати на власні потреби, погляди, цілі, навколишню дійсність, їх реалізацію і, зрештою, зміну. Активність дозволяє учням швидко та ефективно набувати соціального досвіду, розвивати комунікативні навички та формувати своє ставлення до навколишньої дійсності.

Під пізнавальною активністю розуміють інтелектуальну та емоційну схильність до процесу навчання, готовність учнів вчитися, виконувати індивідуальні та загальні завдання, виконувати практичну та інтелектуальну діяльність. Тільки так можна отримати знання високого рівня. Звичайно, пізнавальна активність багато в чому залежить від рівня активності пізнавальних процесів. Активізація пізнавальної діяльності учнів – це процес, спрямований на мобілізацію спеціальними засобами інтелектуальних, моральних, свідомих і фізичних зусиль для досягнення певної навчальної, виховної та розвивальної мети, подолання пасивності учнів, стимулювання їх пізнавальної активності, використовуючи оптимальні форми та методи навчання [6, с. 84].

Психолого-педагогічними умовами формування пізнавальної активності молодших школярів включають елементи з усіх складових навчально-виховного процесу: цілі, зміст, методи, форми, засоби, прийоми.

Створення та планування ефективного навчального середовища відіграє важливу роль у розвитку пізнавальних здібностей, інтелекту та активності дітей. Курс «Я досліджую світ» сприяє розширенню, систематизації та поглибленню уявлень учнів про природні та суспільні об'єкти та явища як складові світу, засвоєнню основних понять практичних знань про природу, людину і суспільство, забезпечує пропедевтичні основи формування цілісної картини світу в його органічності та різноманітності природи і суспільства, особистісні навички, пов'язані з емоційним ставленням до навколишнього середовища. Наприклад, проведення дослідів має велике освітнє значення. Вони є можливістю показати виникнення, розвиток і дію того чи іншого явища, яке іноді не піддається безпосередньому спостереженню і механізм якого може бути незрозумілий учням. Під час експерименту можна продемонструвати та врахувати особливі властивості предметів або речовин, а також контролювати хід процесу. План експерименту викликає в учнів інтерес і сприяє розвитку навичок спостережливості та рефлексії [9, с. 92].

На уроках за допомогою дослідів можна не тільки показати і познайомити дітей з конкретними явищами природи, а й дізнатися про причинно-наслідкові зв'язки в природі, про причини виникнення тих чи інших явищ, у доступній для дітей формі подавати закони природи з метою розкриття матеріалістичної сутності природних процесів і явищ. Під час експериментальних досліджень природних об'єктів спостерігають не лише їх форму, колір, розмір, стан тощо, а й зміни, що відбуваються під впливом різноманітних зовнішніх факторів (температура, вологість тощо) [4, с. 85]

Дослідницька діяльність на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» сприяє розвитку допитливості та кмітливості учнів, сприяє розвитку аналітичного мислення, допомагає у практичному розумінні особливостей правильного використання об'єктів природи та як поводитися з ними, щоб з максимальною в домашніх побутових умовах використовувати корисні властивості ресурсів навколишньої природи.

Суть проблемного навчання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» становить пошукова діяльність учнів, яка починається із запитань, потім продовжується розв'язуванням задач і завдань із посібників шкільної програми. Технологія проблемного навчання через систему вирішення проблемних ситуацій забезпечує розвиток пізнавальної активності учнів, яка включає мотивацію до мети, концептуальну модель дії, передбачення гіпотез, програму дій, виконавчу частину та рефлексивний процес. В його основі лежить програма дій, яка відповідає поставленим цілям і досягнутим результатам [3].

В даний час проблемне навчання виглядає більше як теоретична модель розвиваючого навчання, ніж як цілісний процес на практиці. Основні припущення проблемного навчання є методологічно недостатніми, і багато питань щодо їх правильного застосування не розроблені. Це означає, що методи вирішення проблем використовуються в сучасних школах лише епізодично і, як правило, не завжди ефективні. Основною причиною недостатнього поширення проблемного навчання є те, що теоретична розробка проблемного навчання не обмежується рівнем певної освітньої технології. Проблемне навчання в школі – це здебільшого штучне явище, яке походить не від учня, який шукає відповідь на своє запитання, а від учителя, який зацікавлений у тому, щоб учень зацікавився навчанням. Долаючи цю ситуацію, учитель сам штучно створює проблемну ситуацію, тобто виводить новий факт [9, с. 95].

Для того, щоб реалізація проблемного підходу в умовах шкільної освіти була ефективною, його вимоги мають охоплювати всі суттєві ланки навчально-виховного процесу, а саме: структуру змісту навчального матеріалу, навчання і викладання. Це означає, що проблемне навчання як комплексний процес завжди включає питання про побудову змісту навчання, питання про його донесення вчителем і питання про когнітивне функціонування учнів [3].

Проблемне навчання дає величезні психологічні переваги. На уроці дуже важко привернути увагу всіх учнів, залучити всіх до роботи та досягти високого рівня засвоєння знань. Щоб вирішити проблему і розкрити суть явища, необхідно думати і знати факти. Так, на «проблемних» заняттях увага учнів досить висока, сприйняття дуже продуктивне, пам'ять вражаюча. І все це відбувається цілком природно, випадково, як необхідна умова вирішення проблеми.

Організація проблемної пізнавальної діяльності можлива в усі уроках без виключення, тому методика схожа. Відмінності стосуються лише: складності та обсягу самого матеріалу; проблемних завдань; правил його виконання [2].

Складовою частиною системи проблемного навчання є проблемний метод навчання. Проблемний метод навчання базується на створенні ситуацій, створенні проблем і спрямуванні учнів на проблему. Проблема ситуація включає емоційний, пошуковий і вольовий аспекти. Її завдання – спрямувати діяльність учнів на максимальне засвоєння матеріалу, мотивувати уроки та викликати до них інтерес.

Проблема виникає в результаті аналізу проблемної ситуації, з'ясування питання, що не так, що суперечить тому, що ми знаємо. Проблема ситуація – це досить складне явище, яке включає не лише дисциплінований змістовий компонент (відоме – особливі умови завдання, зрозумілі питання та невідоме – нові знання та способи дії), а й спонукальний компонент (пізнавальна потреба в роботі) та особистісний компонент (пізнавальні здібності учня). Змістовий компонент теми включає активну пізнавальну діяльність суб'єкта з усвідомлення труднощів і формулювання протиріч [8, с. 10].

Проблемна ситуація вимагає участі учня в її розв'язанні, суть її полягає в суб'єктивному стані душі, у переживанні пізнавальних труднощів, яке супроводжується усвідомленням того, що істина десь поруч, щоб до неї дійти, потрібно лише подумати. Ця «близькість» рішення має велике значення при розробці проблемного навчання, тому що питання, відповіді на які далекі, знаходяться поза межами досяжності учнів.

Проблемна ситуація викликає інтерес до предмета і змушує учня до активної пізнавальної пошукової роботи. Постановка учня в проблемну ситуацію протилежна тій, з якою він стикається. Для створення проблемних ситуацій на уроці використовуються три типи протиріч:

1. Невідповідність життєвого досвіду учня його знанням.
2. У пізнавальному процесі виникають конфлікти між набутою інформаційною системою та новою інформацією;
3. Заперечення самої об'єктивної реальності [9, с. 97].

Завдання практичної та ігрової спрямованості сприяють розвитку пізнавальних здібностей, самостійності учнів, формуванню вмінь і навичок, необхідних для майбутнього життя

і самоосвіти, розвитку спостережливості й аналізу явищ. Оскільки ігри включають ситуації з реального життя, учитель повинен бути готовий обговорити різні дії учасників, кожна з яких може мати сенс. Учитель не повинен нав'язувати свою точку зору чи шукати консенсусу. Проблема може залишатися відкритою для майбутнього вирішення.

Для організації уроку в ігровій формі вчителю слід скористатися таким алгоритмом: сформулювати перед учнями дидактичну мету у формі ігрового завдання; планувати здійснення навчальної діяльності учнів з дотриманням правил гри; використовувати навчальні матеріали для підтримки ігор; внести в навчальну діяльність елемент змагання і перетворити навчальну задачу на гру; пов'язати успішність виконання навчального завдання з результатом гри [9, с. 98].

Навчальні результати гри (знання, уміння) є побічним продуктом ігрової діяльності учнів і повністю залежать від навчального змісту, закладеного в грі. Мета навчання визначається і підтримується виключно вчителем. Мета учня – не навчитися чогось, а перемогти суперника чи когось наслідувати, стати кимось, бути артистом. Проте гра займає домінуюче місце як у навчальному процесі початкової школи загалом, так і у вивчення навколишнього зокрема. Причина в тому, що на ранніх етапах навчання підхід до навчальної роботи ще не визначено, і тут на допомогу приходить учитель у грі, де імітується певна діяльність і з його допомогою виконується те, що потрібно. Пропонуються ресурси, отримується інформація, вивчаються способи роботи, будуються стосунки та відбувається розвиток дитини [1, с. 93].

Ефективною передумовою формування пізнавальної активності визначено також планування навчальної діяльності на основі особистісно орієнтованої взаємодії «учитель – учень».

Науковці стверджують, що лише за допомогою інструментів педагогіки партнерства вчитель може створити середовище, де учні можуть вільно висловлюватись, обговорювати свої ідеї та робити помилки; середовище, де поважають думку інших. Завдання вчителя – спонукати учнів обирати власний шлях. На думку Л. Ніколенко, партнерська педагогіка, спрямована на всебічний розвиток особистості. Тому надзвичайно важливо активізувати внутрішні сили і здібності учня, щоб він досяг свого максимального і повного розвитку. Під

час такого роду взаємодії між учнем і вчителем реалізується ідея рівності [6, с. 85].

Формування пізнавальної активності під час навчання відбувалося за рахунок організації навчальної діяльності на основі особистісної взаємодії «вчитель-учень» за умови наявності у спеціально обладнаних аудиторіях окремих навчальних зон: зони, де учні можуть працювати; зони для руху; приміщення, де учні можуть працювати в малих групах; зони для розміщення мультимедійних пристроїв, фото, відео, аудіо; місця розміщення навчально-методичних матеріалів тощо [4, с. 86].

Використання самостійних завдань на уроках також розвиває пізнавальну функцію. Для цього рекомендується використовувати різні методи та ситуації, в яких учень відстоює свою думку, спирається на докази, задає запитання, допомагає іншим учням, які мають проблеми з розв'язуванням завдань, намагається знайти інші рішення, здійснює самоперевірку та аналізує діяльність.

Отже, розвиток пізнавальної активності на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» є більш продуктивним, коли створюються ефективні та дієві умови. З огляду на новий зміст загальної середньої освіти, початкова школа зараз знаходиться в центрі уваги, тому що перші роки навчання дітей мають дуже значний вплив на подальший розвиток інтелекту, творчих здібностей і характеру. Початок навчання у багатьох дітей 6 років пов'язаний зі значним навантаженням; крім того, характер і темпи оволодіння навчально-пізнавальними функціями не завжди відповідають загальним психічним можливостям дітей цього віку до засвоєння знань і вмінь, визначених змістом програми. Успішність учнів забезпечується шляхом цілеспрямованого формування й розвитку їхньої пізнавальної активності й самостійності.

Список використаних джерел:

1. Воронцова Т., Пономаренко В., Хомич О. та ін. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч.-метод. посіб. Київ: Алатон, 2019. 128 с.
2. Інтегрований курс «Я досліджую світ». Навчання на основі запитів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.edera.gitbook.io/glossary/metodikivikladannya-u-1-klasi/world> (дата звернення: 14.11.2023).

3. Інтегрований курс «Я досліджую світ»: типова освітня програма початкової освіти під керівництвом Р. Шияна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www...school1skad.jimdo.com>>app (дата звернення: 14.11.2023).
4. Кравчинська Т. С. Педагогіка партнерства – основні ідеї, принципи та сутність. Підготовка керівних та педагогічних кадрів для реалізації Концепції Нової української школи: матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (м. Харків, 6 квіт. 2017 р.). Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2017. С. 85–88.
5. Єпіхіна М. А. Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у Новій українській школі в контексті педагогіки партнерства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2019. Вип. 1. С. 67–70.
6. Ніколенко Л. Т. Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості дитини у контексті Нової української школи. *Методист*. 2018. Т. 6. С. 84–92.
7. Новий державний стандарт початкової загальної освіти. Всеукраїнська серпнева конференція. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.nus.org.ua/.../2017/.../NewSchool_Presentation-final_18-08 (дата звернення: 14.11.2023).
8. Ноздрова О. П. Дидактична гра як засіб стимулювання пізнавальної активності учнів 6-7-річного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Харків, 2008. 24 с.
9. Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.